

Wierda, L.S., *Catalogus van de handschriften, incunabelen en postincunabelen uit het bezit van de orde der minderbroeders-kapucijnen in Nederland, nu aanwezig in de Bibliotheek van de Theologische Faculteit Tilburg* (Miscellanea Neerlandica 36; Leuven: Peeters, 2006, viii + 352 blz., €37,-, ISBN 90 429 1663 X).

Met de overdracht in 1998 van de handschriften, incunabelen en postincunabelen is het complete boekenbezit van de orde der minderbroeders-kapucijnen in Nederland in het bezit van de Bibliotheek van de Theologische Faculteit Tilburg gekomen. De hieraan verbonden voorwaarde om deze oude en kostbare werken op verantwoorde wijze te ontsluiten en de geschiedenis van de collectie te beschrijven is door Lydia Wierda op voorbeeldige wijze nagekomen. Om recht te doen aan de verschillende benaderingen die het beschrijven van handschriften en (post)incunabelen vereisen, bestaat de catalogus uit drie delen. Het eerste deel behandelt 80 handschriften (12 uit de periode 1450-1500), geordend naar signatuur. Het tweede deel omvat 45 incunabelen (62 werken) en het derde 165 postincunabelen (218 werken), elk alfabetisch geordend op auteursnaam of, wanneer het om een *anonymus* gaat, op titel. Alle delen zijn voorzien van de nodige concordanties. Het geheel wordt besloten met registers op auteurs en andere personen, drukkers en drukplaatsen, en voormalige bezitters. Een register van teksten ontbreekt echter en daarmee een toegang op de anonieme werken. Dit treft in het bijzonder de handschriften, waaronder zich een aantal gebedenboeken bevinden, zoals bijvoorbeeld TFK HS 10 waarin 163 gebeden worden onderscheiden. Men zou wensen dat deze inhoudsbeschrijvingen digitaal doorzocht konden worden! Tot slot zijn 23 fraaie afbeeldingen in kleur toegevoegd.

Aan de catalogus gaat een verantwoording van de werkwijze vooraf, als ook een inleiding waarin de geschiedenis van de orde in Nederland, de samenstelling en herkomst van de collectie worden besproken. De orde van de kapucijnen, die een zo strikt mogelijke navolging van de oorspronkelijke regel nastreeft, was een afsplitsing van de franciscanen en verkreeg in 1528 pauselijke erkenning. De eerste vestiging in Nederland kwam tijdens de Opstand, in 1609, in Maastricht tot stand. De orde kende een onstuimige bestaan. Sommige boeken hebben mede daardoor vele omzwervingen gemaakt. Ook zal er heel wat verloren zijn gegaan. In 1936 werden alle oude en kostbare werken van de kapucijnen in Nederland ondergebracht bij het provinciaal in 's-Hertogenbosch.

De boeken, dikwijls afkomstig uit schenkingen, waren in eigendom en beheer van de ordeprovincie, die door het armoede-ideaal weinig financiële middelen had om boeken te kopen. Het gebruik van een boek bleef daarom dikwijls niet tot één klooster beperkt. Volgens Wierda moesten de boeken functioneel zijn, voor de zielzorg en voor de spirituele ontwikkeling van de broeders. Een echt kapucijnenboek was een zichtbaar veel gebruikt boek (7). De functie van de vele (volkstalige) devotieboeken, die voor leken bedoeld lijken, is niet zo duidelijk. Hetzelfde geldt voor handschriften over de

Opmetingen van het dorp Mastenbroek bij het verre Zwolle (TFK HS 55, 16de eeuw), de vervaardiging van zonnewijzers (TFK HS 16, 17de eeuw) of perspectieftekenen (TFK HS 66, 1831).

Enkele van de vijftiende-eeuwse handschriften zijn afkomstig uit vrouwen-gemeenschappen, zoals TFK HS 5, het enige dat beschreven is, zij het minder gedetailleerd, in K. Stooker en Th. Verbeij, *Collecties op Orde. Middelnederlandse handschriften uit kloosters en semi-religieuze gemeenschappen in de Nederlanden* (Leuven 1997) II, nr. 1230. Wierda verwijst niet naar dit repertorium, noch naar het daar genoemde artikel van L. Verschueren, 'Handschriften afkomstig uit het klooster Jerusalem te Venray', in: *Miscellanea Mgr. Dr. P.J.M. van Gils, Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg* 85 (1949) 693-730. Uit aantekeningen blijkt dat Meester Poelman het boek aan de kerk van Venray had geschonken en het in bezit van 'de susteren op den begijn hoff' is geweest. Het was voor de lezer misschien duidelijker geweest als Wierda deze zusters expliciet met de latere regularissen van het klooster Jerusalem in Venray had geïdentificeerd. Dat zij deze gemeenschap voor ogen had blijkt uit de datering van het eigendomsmerk als van vóór 1467, toen het begijnhof een besloten klooster werd. Zij vermeldt bovendien dat Poelman nog twee boeken aan het klooster Jerusalem schonk, waar twee zussen van hem verbleven. Dit neemt niet weg dat het een prachtige catalogus is die tot nader onderzoek van het boekbezit van de kapucijnen noodt.

Renée Nip, Rijksuniversiteit Groningen

Bijsterveld, A.-J.A., *Do ut des. Gift Giving, Memoria and Conflict Management in the Medieval Low Countries* (Middeleeuwse studies en bronnen 104; Hilversum: Verloren, 2007, 307 blz., €29,-, ISBN 978 90 6550 958 1).

Het is eigenlijk merkwaardig om de bundel *Do ut des* hier te bespreken, omdat de lezers van dit tijdschrift niet het beoogde publiek vormen. De bijdragen zijn bestemd voor onderzoekers die niet de Nederlandse taal machtig zijn. De doelstelling van de auteur is enerzijds de grenzen van de ‘obvious citation communities’ van de mediëvisten te doorbreken. Anderzijds wil hij een grotere bekendheid geven aan het historisch onderzoek dat in België en Nederland wordt verricht en tegelijkertijd de mogelijkheden en het belang van het middeleeuwse bronnenmateriaal uit de Lage Landen laten zien (13, 16). Hiertoe heeft de auteur negen artikelen bijeengebracht over geschenken-uitwisseling in de middeleeuwse Nederlanden. Het boek heeft met de driedeling die uit de titel blijkt een goede samenhang. De eerste vier bijdragen gaan in op het verschijnsel geschenken-uitwisseling als een sociaal bind- en machtsmiddel. Deze worden gevolgd door drie hoofdstukken gewijd aan specifieke schenkingen, memoriestichtingen. Twee hoofdstukken over geschenken-uitwisselingen in relatie tot conflictbeheersing besluiten het boek. Het geheel is voorzien van een heldere inleiding en een uitgebreid bronnen- en literatuuroverzicht. Acht van de opgenomen artikelen zijn al eerder verschenen tussen 1997 en 2003, meestal in een Nederlandse versie, maar soms (ook) in een Engelse. Zonodig zijn ze geactualiseerd en uitgebreid.

Het is duidelijk dat de auteur niet pretendeert een overzicht van de mediëvistiek in België en Nederland te geven, maar zich richt op het terrein waarmee hij zich bezighoudt. Hij beperkt zich bovendien tot de volle middeleeuwen en in geografisch opzicht tot het Brabant en Lotharingen van die tijd. In het eerste hoofdstuk beschrijft hij de *status quaestionis* van het internationale historische debat en het gebruik door historici van concepten ontleend aan de antropologie en sociologie. Dit artikel, waarvan eerdere versies in 1996 en 2001 verschenen¹, is aangevuld met een nawoord waarin de ontwikkelingen vanaf ca. 1990 worden nagegaan. Er lijkt sprake van ‘een terugkeer naar de bronnen’ en Bijsterveld bepleit in zijn tweede hoofdstuk, oorspronkelijk in 1998 gepubliceerd², deze aanpak met een conceptuele te

¹ A.-J.A. Bijsterveld, ‘Middeleeuwse vrome schenkingen als instrument van sociale integratie en politieke machtsvorming. Een historiografisch overzicht’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 109 (1996) 443-464; idem, ‘The Medieval Gift as Agent of Social Bonding and Political Power. A Comparative Approach’, in: E. Cohen, M.B. de Jong (eds.), *Medieval Transformations. Texts, Power, and Gifts in Context* (Leiden 2001) 123-156.

² Idem, ‘De middeleeuwse vrome gift tussen rechtshandeling en phénomène social total’, in: D. Heirbaut en D. Lambrecht, *Van oud en nieuw recht. Handelingen van het XVde Belgisch-Nederlands Rechtshistorisch Congres. Universiteit Gent 16 en 17 april 1998* (Antwerpen 1998) 17-31.